

UDC 631.523.575.631.51

HİBRİDLƏŞMƏDƏ BAŞLANGIC FORMALARIN SEÇİLMƏSİNİN SELEKSIYA ÜÇÜN ƏHƏMİYYƏTİ

Ə.Ə.TAĞIYEV, A.H.TAĞIYEV, N.Q.ƏLİYEVƏ

Azərbaycan ET Pambıqçılıq İnstitutu

Y.M.MƏMMƏDOVA

ADAU

Yeni pambıq sortlarının yaradılması üçün hibridləşdirmədə valideyn cütlərinin düzgün seçilməsi nəticəsində perspektivli 626, 634, 639 sayılı xətlər alınmışdır. Eyni zamanda seleksiya materiallarının istiqamətli işlənməsi üçün effektiv zonanın genişlənməsində başlangıç formaların düzgün seçilməsi vacibdir. Hibridləşdirmədə ana forması kimi yerli pambıq sortlarından istifadə edilməsi tövsiyə olunur.

Açar sözlər: pambıq, hibrid, xətt, sort, lif çıxımı, ştapel uzunluğu.

Olkədə pambığın dinamik inkişafına nail olmaq üçün yeni pambıq sortlarının kəndli-fermer təsərrüfatlarına tətbiqi əsas şərtlərdəndir. Seleksiyaçılar qarşısında məhsuldar, tez yetişən, yüksək lif çıxımına və lif keyfiyyətinə malik yeni pambıq sortlarının yaradılması məsələsi durur.

Yüksək təsərrüfat qiymətli əlamətlərə malik sortların yaradılmasında hibridləşdirmədə istifadə ediləcək valideyn cütlərinin düzgün seçilməsi seleksiyanın müvəffəqiyyətini təmin edən mühüm amillərdən biridir. Valideyn cütləri seçilərək onların nəzərdə tutulan əlamətlərindən daha yüksək əlamətə malik olan formaların alınması üçün, valideyn formalarında bu əlamətlərin strukturunu öyrənmək və həmin əlamətlərin komponentlərinə görə fərqlənən formaları götürmək lazımdır. Bir çox tədqiqatların nəticələri göstərir ki, vegetasiya müddətinə, məhsuldarlığına lif çıxımına, qozaların iriliyinə və s. əlamətlərinə görə eynilik təşkil edən formalar çarpazlaşdırılarkən alınan birinci nəsil hibridləri bu əlamətlərinə görə üstələyirər, yəni heterozislik müşahidə olunur (1-6). Valideyn cütləri seçilərəkən mənfi əlamətlər az olan sortlara daha çox üstünlük verilməlidir.

Yüksək lif çıxımına və keyfiyyətinə, tez yetişkənliyinə, qozaların miqdarının çox olmasına, açım tempinin yüksək olmasına, məhsuldar pambıq sortlarının yaradılması məqsədilə tədqiqat aparılıb.

Aparadığımız təcrübədə hibridləşdirmə iki mərhələdə aparılıb: G.hirsutum L. növünə mənsub Antep, Flora xarici pambıq sortları ilə yerli seleksiyaçılarımızın yaratdıqları Gəncə-2, Gəncə-8 pambıq sortlarımızla çarpazlaşdırma I-ci mərhələdə aparılıb

Gəncə - 2 x Antep

Gəncə - 2 x Flora

Gəncə - 8 x Antep

Gəncə - 8 x Flora

Antep, Flora pambıq sortları Türkiyədən introduksiya olunmuş və hal-hazırda kəndli-fermer təsərrüfatlarında becərilir. Xarici sortlar yüksək lif

çıxımına, qozaları iri, kolda qozanın çox olması ilə fərqlənirlər. Bu sortların gec yetişkənliyi (160 gün) və lif keyfiyyətinin aşağı olması (xətt sıxlığı 5200 m/teks) kimi çatışmayan əlamətləri var.

Gəncə-2, Gəncə-8 pambıq sortları isə tez yetişən omaqla (120 gün), yüksək məhsuldarlığa və lif keyfiyyətinə malikdirlər.

İkinci mərhələdə ana valideyn forması kimi hibridləşməyə cəlb edilmiş Gəncə-2 x Antep; Gəncə-2 x Flora; Gəncə-8 x Antep; Gəncə-8 x Flora F₃ hibridləri yüksək məhsuldarlığa, viltə davamlılığa, yüksək lif çıxımına malik olmaqla, qozaların açım tempinə və lif keyfiyyətinə görə Gəncə-2, Gəncə-8 pambıq sortlarından geri qalmaqla, gövdələri dağınıq formaya malikdirlər. F₃ hibridləri Gəncə-2 və Gəncə-8 pambıq sortları ilə bekkross edilmişdir. Valideyn cütlərinin düzgün seçilməsi hibridlərdə təsərrüfat qiymətli əlamətlərin diapazonunu artırmışdır. Rekombinatlarda lifin xətti sıxlığına görə əmələ gələn dəyişkənliklər (5800-6500 m/teks) IV tipin tələbatına cavab verməklə, diapazon 700 m/teks, tez yetişkənliyə görə 3-8 gün, qozanın iriliyinə görə 0,5-1,5 qr, lif çıxımına görə 1,2-2,5 % artım olmuşdur.

Uğurlu kombinasiyalardan [(Gəncə-2x Antep) x Gəncə-2]-626-cı xətt, [Gəncə-8 x Antep x Gəncə-8]-634-cü xətt, [(Gəncə-8 x Flora) x Gəncə-8]-639-cu xətt perspektivli ailə kimi seçilmiş və qeydiyyatda alınmışlar. Alınmış seleksiya materiallarının nəzarət tarlasında sınağı zamanı müəyyən olunmuşdur ki, 626 sayılı xətt standart AzNİXİ-195 sortundan 5 gün tez yetişməklə, məhsuldarlığına görə 15%, lif çıxımına görə 1,6%, lif məhsuluna görə 20%, bir qozada xam-pambığın kütləsinə görə 0,4 qr, lifin uçağanda uzunluğuna görə 1,0 mm üstün olmuşdur. 626 sayılı xətt lifin keyfiyyətinə görə IV tipin tələbatına dolğun cavab verir.

Seleksiya materialının təkrar istiqamətli işlənməsi nəticəsində alınmış 634 sayılı xətt standart sortdan (AzNİXİ-195) 3 günü tez yetişməklə,

məhsuldarlığına görə 5,6 sen/ha, lif çıxımına görə 1,2%, lif məhsuluna görə 2,4 sen/ha, bir qozada xam-pambığın kütləsində görə 0,9 qr, lifin uçağında uzunluğuna görə 2,0 mm üstün olmaqla lifinin keyfiyyəti IV tələbatına cavab verir.

639 sayılı xəttindən seçilmiş, eyni tipli Gəncə-201 pambıq sortu müsabiqəli sort sınağının 3 illik nəticələrinə görə perspektivli hesab edilmiş və Dövlət sort sınağına təqdim olunması üçün ümidverici pambıq sortudur. Gəncə-201 pambıq sortunun kolu yığcam olmaqla II tip budaqlanmaya aiddir. Hündürlüyü 100-110 sm-dir. Gövdəsi yoğun, yatmağa qarşı davamlıdır. Simpodial budaqların sayı 15-18 ədəd olur. Qozaların açım tempi yaxşıdır. Qozaları orta irilikdə, yumurtavari formalı, tünd yaşıl rəngli, 4-5 dilimlidir. Bir qozadan alınan xam-pambığın kütləsi 6,4 qr-dir. Vegetasiya müddəti 123 gündür. Məhsuldarlığı 29,7 sen/ha, lif çıxımı 38,6%, lif məhsulu 13,8 sen/ha, lifin uçağında uzunluğu 35,2 mm, qırılma yükü 4,9 qq, xətti sıxlığı 6070 m/teks, nisbi qırılma uzunluğu 29,7 qq/teks, ştapel uzunluğu 34/35 mm-dir. Gəncə-201 pambıq sortunun lifinin keyfiyyəti IV tipin tələbatına dolğun cavab verir.

Сәdvəl. Perspektivli xətlərin təsərrüfat qiymətli əlamətlərinin və lifin texnoloji keyfiyyətinin göstəriciləri

Xətlər	Mənşəyi	Vegetasiya müddəti, gün	Məhsuldarlıq		Lif çıxımı	Lif məhsulu		Bir qozada xam-pambığın kütləsi	Lifin uzunluğu, mm	Lifin keyfiyyəti				Viltə sırayatlanma, %
			s/ha	%		s/ha	%			Qırılma yükü, qq	Xətti sıxlığı, m/teks	Nisbi qırılma uzunluğu	Ştapel uzunluğu, mm	
St	AzNİXi-195	127	27,0	100	36,4	9,8	100	6,1	34,5	4,5	5600	25,2	33/34	21
626	[(Gəncə-2x Antep) x Gəncə-2 xətt]	122	31,0	115	38,0	11,8	120	6,5	35,5	4,7	6150	28,9	34/35	5,4
634	[Gəncə-8 x Antep x Gəncə-8]]	124	32,6	121	37,6	12,2	124	7,0	36,5	4,8	5920	28,4	34/35	7,5
639	[(Gəncə-8 x Flora) x Gəncə-8]	123	29,7	110	38,6	13,5	138	6,4	35,2	4,9	6070	29,7	34/35	6,9

Perspektivli 626, 634, 639 sayılı xətlərin təsərrüfat qiymətli göstəriciləri cədvəldə verilir.

Seleksiya materiallarının yaradılması üçün hibridləşdirmədə ana forması kimi istifadə edilən Gəncə-2 və Gəncə-8 pambıq sortları tezyetışən, yüksək lif keyfiyyətinə və qozaların açım tempinin yüksəkliyi əlamətlərinin, Antep və Flora xarici sortlarının ata forması kimi istifadəsi yüksək lif çıxımlı, viltə davamlılığı, çox qozalılığı hibrid nəslə ötürülməklə seleksiya materialının seçilməsi üçün effektiv zona imkanları yaratmışdır.

Beləliklə, yüksək potensiallı pambıq sortlarının alınması məqsədilə seçmə aparmaq üçün hibridlərdə effektiv zona yaradılmalıdır. Buna nail olmaq üçün valideyn cütlərini düzgün seçmək və təsərrüfat qiymətli əlamətləri daşıyan genləri aktiv vəziyyətə gətirmək vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Князева О.И. Межвидовая гибридизация у хлопчатника. // сельскохозяйственная биология. // М.2002. № 3, стр. 13-15.
- 2.Куликов П.В., Князева. Межвидовая гибридизация. // Наука и техника // М, 2001, №12 стр. 10-11.
- 3.Резник С.Я. внутривидовая, межвидовая и вегетативная гибридизация. // Наука и Техника// М.2001, №8, стр.18-20.
- 4.Zeynalov İ.Z.Heterozis təbiətli hibridlərin alınması üçün valideyn formaların seçilməsi. // Azərbaycan aqrar elmi//. 2003, № 4,6 səh-50-51.
- 5.Тагієв Ə.Ə., Rəyєvə M.Ə. və başq. F₁-F₅ pambıq hibridlərində bəzi təsərrüfat qiymətli əlamətlərin irsiliyinin öyrənilməsi. // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2012, №3, səh.39-40.
- 6.Тагієв Ə.Ə. İbrahimov S.S. Yüksək potensiallı aborigen pambıq sortlarının seleksiya. Bakı, 2013, 125 səh.

Селекционное значение выбора первичных форм при гибридизации

А.А.Тагиев, А.Г.Тагиев, А.Г.Алиева, Е.М.Мамедова

В результате правильного подбора родительских пар при гибридизации для создания новых сортов хлопчатника были получены перспективные линии 626, 634,639. Правильный подбор первичных форм считается важным также при расширении эффективной зоны для направленной разработки селекционного материала. В качестве материнской формы при гибридизации рекомендуется применение местных сортов хлопчатника.

Ключевые слова: хлопок, гибрид, линия, сорт, выход волокна, штапельная длина.

Selectional significance of choosing initial forms at hybridization

A.A.Tagiyev, A.H.Tagiyev, N.G.Aliyeva, Y.M.Mammadova

New perspective cotton lines 626, 634,639 had been created at the result of correct choosing of parental forms at hybridization. Correct choosing of initial forms is also very important for working out of selection material. It is recommended to use local cotton varieties as maternal form at hybridization.

Key words: cotton, hybrid, line, variety, fiber output, staple length.